

ЛІТЕРАТУРА

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський державний технічний
університет імені Івана Пулюя

МАТЕРІАЛИ СЕМІНАРІВ

Семінар 3

**Проблеми авторського права
при електронній публікації у
відкритому доступі**

Для викладачів, аспірантів,
студентів

Тернопіль, 2009

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський державний технічний університет імені
Івана Пулюя

МАТЕРІАЛИ СЕМІНАРІВ

Семінар 3

Проблеми авторського права при електронній публікації у відкритому доступі

Для викладачів, аспірантів,
студентів

Тернопіль, 2009

Проблеми авторського права при електронній публікації у відкритому доступі. / Онисько Г.Я., Костишин С.О., Дубик С.О. – Тернопіль: ТДТУ, 2009.

Розробили:

Онисько Г.Я., директор науково-технічної бібліотеки ТДТУ

Костишин С. О., інж. каф. автоматизації технологічних процесів і виробництв.

Дубик С.О., інж. 1 кат відділу комп'ютерного вузла.

Дана робота виконана за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження» в рамках грантів №39091 та №39229 «Створення та забезпечення роботи репозитарію відкритого доступу Тернопільського державного технічного університету ім. І. Пулюя».

Зміст

Про це видання.....	4
Вступ.....	5
Законодавство України про авторське право в мережі Інтернет.....	5
Розвиток Відкритого Доступу (Open Access).....	8
Способи захисту мережевих публікацій.....	13
Перелік посилань.....	15

Про це видання

У Тернопільському державному технічному університеті імені Івана Пулюя (ТДТУ), одному з провідних вищих технічних навчальних закладів західного регіону України, із 2008 року тривають роботи з впровадження, розвитку та популяризації інституційного репозитарію (ELARTU). Одним з етапів цього проекту є видання методичних вказівок щодо роботи з ELARTU та проведення протягом весни-літа 2009 року серії семінарів для працівників, аспірантів, студентів та всіх зацікавлених осіб регіону.

Семінари мають на меті:

- інформування потенційних користувачів про можливості й переваги відкритого доступу та зокрема ELARTU, проблеми захисту авторських прав при самоархівуванні наукових робіт тощо;
- навчання роботі з інституційними репозитаріями;
- обмін досвідом використання ELARTU;
- збирання відгуків користувачів для адаптації програмного забезпечення, процесів управління та нормативних документів до їх реальних потреб.

Частиною інформаційної підтримки семінарів є публікація матеріалів за тематикою кожного семінару з оглядом поточної ситуації в світі, Україні та ТДТУ. Одним із таких видань і є дана робота.

Автори висловлюють вдячність Міжнародному фонду «Відродження» за фінансову підтримку проекту впровадження інституційного репозитарію ТДТУ та видання матеріалів семінарів. У відповідності з ідеєю відкритого доступу, всі матеріали семінарів доступні безкоштовно в ELARTU на сайті <http://elartu.tstu.edu.ua>.

Вступ

З початком цифрової ери певна стабільність у сфері авторського права і суміжних прав була порушена. Спочатку це стало помітним на рівні практики, а невдовзі – і на законодавчому рівні. Зрозуміло, що принципово нова ситуація стимулювала бурхливий розвиток технологій, через які виникли не тільки нові форми творчості, але й нові види використання об'єктів авторського права і суміжних прав.

З'явилося й нове поняття – «інформаційне суспільство», яке опосередковано вказує на діяльність, породжену новими комунікаційними технологіями. Найвідомішою його інфраструктурою є Інтернет. В порівнянні з минулим, сьогодні досягнення інформаційних технологій роблять шлях до інформації значно простішим і коротшим. Проте, як і в друкованих джерелах, інформація, що отримується по каналах Інтернету, охоплюється законодавством про авторське право.

Законодавство з авторського права і суміжних прав не могло залишитися осторонь процесу розвитку інформаційних технологій і почало потребувати внесення змін і доповнень задля адекватного відображення таких економічних реалій як нові форми поширення та використання інформації.

Законодавство України про авторське право в мережі Інтернет

Авторське право (скор.: АП, *англ.* copyright) — набір [виключних прав](#), які дозволяють авторам отримати соціальні блага від результатів своєї творчої діяльності. АП історично виникло внаслідок потреби захистити права авторів літературних творів та творів мистецтва; нині АП поширюється фактично на будь-які результати творчої діяльності, зокрема [комп'ютерні програми](#), [бази даних](#), [фільми](#), [фотографії](#) і [скульптури](#), [архітектурні проекти](#), [рекламні проспекти](#), [карти](#) і [технічні креслення](#).

Авторське право є ключовою [галуззю права інтелектуальної власності](#); воно призначене захищати лише зовнішню форму вираження ідей або інформації, тобто їх «матеріальне втілення».

Питання 1: Чи є авторська робота (стаття), розміщена на сайті в Інтернеті, об'єктом авторського права?

Відповідь: "Авторська робота (стаття), розміщена на сайті в Інтернеті, є об'єктом авторського права у випадку, якщо вона є твором у галузі науки, літератури і мистецтва в сенсі ст.8 Закону України "Про авторське право і суміжні права"[1].

Коментар.

У п.1 ст.8 Закону України "Про авторське право і суміжні права"(далі - Закон) дається неповний перелік творів, що є об'єктами авторського права; перші в списку - літературні твори в тому числі наукового і технічного характеру, чим, власне кажучи, і є мережеві публікації. В усякому разі, до вказаних в ст.10 творів, що не є об'єктами авторського права (перелік вичерпний), вони ніяк не відносяться.

П.2 Ст.8 Закону визначає, що авторське право розповсюджується на твори, оприлюднені або не оприлюднені, як завершені так і не завершені, незалежно від їх призначення, жанру, обсягу (освіта, інформація, реклама тощо).

П.3 Ст.8 Закону вказує, що він не поширюється на ідеї, теорії, принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, концепції, відкриття, навіть якщо вони виражені, описані, пояснені, проілюстровані в творі.

Ст.12 Закону вказує, що авторське право на твір не пов'язано з правом власності на матеріальний об'єкт, в якому твір виражений.

Таким чином, електронна стаття однозначно є об'єктом авторського права зі всіма впливаючими з цього наслідками.

Питання 2: Чи є оприлюдненням, публікацією розміщення авторського твору на сайті?

Відповідь: Розміщення авторської роботи, що є авторським твором відповідно до Закону, на сайті в Інтернеті є опублікуванням, оскільки робить твір доступним для загального відома.

Коментар. *Доцільно, користуючись Законом, розглянути різницю в "оприлюдненні" й "опублікуванні" статті. Отже, згідно зі ст. 1 Закону, оприлюднення (розкриття публіці) твору - це здійснена з відома автора дія, яка **вперше** робить твір доступним для публіки шляхом його опублікування, публічного показу, публічного виконання, публічної демонстрації тощо; а опублікування твору – випуск в обіг екземплярів твору з відома автора твору, виробника фонограми в кількості, достатній для задоволення розумних потреб публіки виходячи з характеру твору, фонограми в тому числі й надання доступу до них через електронні системи інформації таким чином, що будь-яка особа може отримати його з будь-якого місця і в будь-який час за власним вибором.*

До речі, при розміщенні чужих матеріалів на сайті іноді прикриваються ст. 25 даного Закону, де вказано, що допускається без згоди автора і без виплати авторської винагороди відтворення правомірно оприлюдненого твору винятково в особистих цілях. Проте на підставі всього вищевикладеного використання формулювання "відтворення в особистих цілях шляхом оприлюднення" у даному контексті є не зовсім логічним.

Питання 3: Коли користувач звертається до того або іншого матеріалу, що знаходиться на сайті в Інтернеті, його комп'ютер отримує копію матеріалу. Саме цю копію бачить на своєму моніторі користувач. Чи є вказана копія "примірником твору"?

Відповідь: Копія авторського твору, що отримується з Інтернету, є примірником твору у випадку, якщо здійснюється її запис на жорсткий диск комп'ютера користувача, тобто копія виготовляється в матеріальній формі.

Коментар. Згідно із Законом (ст.1), під примірником твору розуміють копію твору, виконану в будь-якій матеріальній формі.

Запис копії здійснюється в тимчасовий каталог на комп'ютері користувача, з нього і відбувається її відображення на екрані монітора. Отже, свідомо чи несвідомо користувач створює "примірник" зі всіма правовими наслідками.

Не зважаючи на вище наведене, треба визнати, що бездоганного правового механізму захисту авторських прав в Інтернеті зараз не існує. Крім того, згубний вплив надає підтримувана частиною мережевого співтовариства позиція про свободу розповсюдження і копіювання будь-якої інформації, що опинилася в Інтернеті. На жаль, у цієї точки зору багато прихильників, що оперують масою (інколи неспроможних) аргументів. Але, все ж, з чинного українського законодавства випливає однозначний висновок про те, що матеріали, оприлюднені на сайті в електронній формі, є об'єктом авторського права і відповідно ним охороняються. Таким чином, до електронних публікацій повною мірою відносяться положення Закону України «Про авторське право і суміжні права», і тому автор має право розраховувати на дотримання основних положень цього Закону читачами.

Але є й інша сторона проблеми оприлюднення інформації для широкого загалу. Суспільство потребує вільної передачі наступним поколінням знань, вироблених попередніми поколіннями, що є запорукою його розвитку. У минулі часи цю функцію брали на себе публічні бібліотеки, але в останнє десятиліття відбувається інтенсивне інтегрування бібліотечно-інформаційних сервісів з ресурсами мережі Інтернет.

Розвиток Відкритого Доступу (Open Access)

Наукові комунікації у світі зазнають серйозного впливу з боку Інтернет-технологій, що дозволили вирішити цілу низку проблем цих комунікацій. Всесвітня мережа Інтернет надає можливість науковцям зробити результати їхніх досліджень доступними всім, всюди та повсякчас.

Це стосується статей у наукових журналах, незважаючи на те, чи передплачують бібліотеки ці журнали, чи ні. А також інших різновидів наукових публікацій – доповідей на конференціях, дисертацій, звітів про дослідження. Таку можливість називають відкритим доступом (Open Access).

Науковці публікують результати своїх досліджень щоб засвідчити свої права на ці дослідження та надати можливість іншим дослідникам ґрунтуватися на вже досягнутих результатах. Якщо ці публікації виходять як статті в журналах, то лише обмежене коло читачів може ознайомитись з ними. Отже, дослідники не завжди вчасно дізнаються про важливі для них статті і не завжди мають можливості доступу до них. Відкритий доступ змінює цю ситуацію.

Основна причина, що примушує авторів розміщувати твори у відкритому доступі – боротьба за збільшення індексу цитування.

Дослідження, як такі, оплачуються дослідницькими фондами, тому опублікована стаття - це швидше звіт про виконану роботу, аніж об'єкт доходу. Чим більше використовується, цитується стаття, чим більше посилань робиться на неї і чим більше робіт ґрунтується на ній – отже, тим краще для дослідження та кар'єри самого дослідника.

На практиці реалізується **два шляхи «Відкритого доступу»:**

- «Golden Road» («Золотий шлях») - Публікація твору виключно в режимі “Open Access”;
- «Green Road» («Зелений шлях») - Публікація твору додатково в режимі «Open Access» (попередній друк, додрук або паралельна публікація).

В основі ідеологій та політики Відкритого доступу лежать наступні **заяви світової спільноти щодо розміщення у відкритому доступі результатів наукових досліджень:**

- Будапештська ініціатива Відкритого Доступу, BOAI, 1-2 грудня 2001 [2];

- Заява в Бетезді (Bethesda, США) про видавництво у режимі відкритого доступу;
- Берлінська декларація про відкритий доступ до знань у галузі природничих та гуманітарних наук (20-22 жовтня 2003 року, Берлін, Німеччина) [3], що проголошує: «Автор(и) і власник(и) прав на такі твори надає (надають) усім користувачам остаточне право вільного доступу до них у цілому світі, право копіювати їх, використовувати, поширювати, передавати третім особам і демонструвати публічно, створювати й поширювати похідні від них твори всіма цифровими засобами з відповідною метою за умови вказування авторства, а також право робити друковані копії з малим накладом для особистого користування»;
- Заключне комюніке - Наука, технології та інновації у 21 столітті. Зустріч Комітету OECD з наукової та технічної політики на рівні кабінетів міністрів, 29-30 січня 2004;
- Декларація IFLA (Міжнародної бібліотечної асоціації) – «Відкритий доступ до наукової літератури та дослідницької документації»;
- Декларація принципів побудови інформаційного суспільства: Глобальний виклик у новому тисячолітті, Світовий саміт з інформаційного суспільства (Женева 2003 — Туніс 2005);
- Заява Міжнародної науково-практичної конференції «Діяльність бібліотек вищих навчальних закладів у світлі модернізації вищої освіти» (м. Севастополь, Україна, 21 травня 2009р.). Цей документ є важливим для української науково-освітньої спільноти, тому наводимо його у тексті дослівно:

**«Університетські бібліотеки України підтримують Відкритий
Доступ до Знань**

Вільний безкоштовний публічний доступ до наукової інформації – важлива складова наукових досліджень в сучасному глобальному світі, запорука для подальшого розвитку науки, освіти та суспільства, інтеграції світової академічної спільноти. Університетські бібліотеки України за своєю

місією теж є важливими ланками підтримки науки та освіти та сприяння академічному розвитку та суспільного поступу. Зважаючи на рекомендації Асоціації Європейських університетів щодо Відкритого доступу (2008р.), відповідні рекомендації міжнародних асоціацій IFLA, SPARC, LIBER, EiFL та ін., а також у відповідності до постанови Верховної Ради України «Про Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні» (2006) про забезпечення відкритого безкоштовного Інтернет-доступу до ресурсів, створених за рахунок коштів Державного бюджету України, ми підтримуємо ініціативу Відкритого Доступу до Знань через розвиток відкритих електронних архівів (інституційних репозитаріїв) та відкритих електронних журналів українських університетів.

Конференція університетських бібліотек України робить наступне звернення для підтримки нової академічної комунікації до зацікавлених осіб в усіх галузях.

До Уряду:

Підтримати ініціативу забезпечення відкритого доступу до наукової інформації, в т.ч. обов'язкового безперешкодного та безкоштовного доступу до результатів досліджень, створених за рахунок коштів Державного бюджету України; підтримати політику просування «відкритого доступу» для інших дослідницьких даних та культурної спадщини країни

До дослідників:

Підтримати ініціативу Відкритого доступу до результатів досліджень через розміщення (самоархівування) своїх статей, звітів, дисертацій, навчальних та методичних матеріалів тощо в університетських репозитаріях та публікацію в журналах відкритого доступу. При цьому дослідники завжди зберігатимуть свої авторські права на свої роботи.

Університети і дослідницькі установи повинні:

Розвивати власні інституційні політики та стратегії щодо вільного доступу до повних текстів відрецензованих наукових результатів учених університету та можливість доступу до них, пошуку та використання будь-

якими потенційними користувачами через Інтернет для підвищення наукової, соціальної та економічної значимості наукових досліджень. Створювати, розвивати з цією метою інституційні репозитарії та журнали відкритого доступу. Сприяти вільному використанню такої інформації для досліджень, навчання тощо.

До видавництва академічних журналів:

Ставитися з розумінням до прав автора та не перешкоджати ініціативі учених щодо розміщення у вільному доступі своїх постпринтів. Вимагати лише тих прав, що необхідні для публікації. Скасувати чи скоротити періоди ембарго. Забезпечувати друкованими версіями статей інститутські репозитарії.

Університетські бібліотеки повинні:

Популяризувати відкритий доступ до інформації серед університетської громади, факультетів та окремих дослідників. Ініціювати створення та розвиток інституційних репозитаріїв як джерела забезпечення вільного доступу до наукових матеріалів університету та сприяння підвищенню престижу університету; забезпечення архівування та збереження наукових публікацій, гарантію їх незмінності. Репозитарії мають враховувати найкращий досвід (враховуючи рекомендації DRIVER та подібних світових проектів), бути сумісні з OAIPMN протоколами, бути інтероперабельними для забезпечення найкращого глобального пошуку.»

Переваги Відкритого доступу

- “Open Access” забезпечує повсюдний доступ до знань і таким чином, може служити одним з рушіїв розвитку науки.
- Завдяки зменшенню зовнішніх витрат відкривається значний потенціал для заощадження коштів державних установ, громадян та спонсорів.
- Забезпечення успішного зберігання інформації – забезпечення якості й належне впорядкування.

- Підвищення індексу цитування окремого науковця і, як наслідок, підвищення рейтингу навчального закладу, в якому він працює.

Способи захисту мережевих публікацій

Відкрите опублікування в електронній цифровій формі суттєво збільшує ризик несанкціонованого використання творів недобросовісними користувачами мережі Інтернет.

Та через недосконалість законодавства у плані захисту інтелектуальної власності, особливо при використанні сучасних інформаційних технологій, здійснюючи публікацію результатів своєї роботи в Інтернеті, слід дотримуватись певних правил, що унеможливають або ускладняють несанкціоноване використання чужої інтелектуальної власності.

До основних способів захисту мережевих публікацій слід віднести:

- попереднє опублікування статті в паперовому варіанті в одному з періодичних видань чи збірників (найпростіший і надійніший варіант за умови, звичайно, що дата публікації передує даті появи контрафактного екземпляра);

- засвідчення у нотаріуса дати створення статті (цей спосіб захисту здійснюється шляхом нотаріального завірення роздруку підготовленої статті із вказанням дати й автора твору);

- інший спосіб засвідчення самого факту існування статті на певну дату (наприклад, можна відправити самому собі звичайний лист, поштовий штампель на конверті й буде підтвердженням);

- програмно-технічний захист (мається на увазі використання програми, призначеної для захисту в мережі прав і законних інтересів авторів електронних публікацій, шляхом відображення публікацій способом, що ускладнює їх копіювання і/або інше несанкціоноване розмноження, модифікацію);

- суспільні заходи моральної дії на порушників авторського права (наприклад, робота Інтернет-суду, результати роботи якого з'являються на

«дошці ганьби» в Інтернеті: на ній «вивішуються» імена осіб, що вчинили плагіат, а також назви сфабрикованих та оригінальних творів).

На закінчення хотілося б відзначити, що, не зважаючи на наявний досвід боротьби авторів за свої права, існуючий стан справ примушує серйозно задуматися про правовий і технічний захист інтересів володарів авторських прав, особливо авторів електронних публікацій.

На сьогоднішній день недосконалість правової бази в розглянутій сфері деколи заповнюється технічними засобами захисту інтересів власників авторських і суміжних прав. Навряд чи таку ситуацію можна вважати нормальною. Хочеться сподіватися, що з часом світове Інтерент-товариство у цілому опанує цивілізовані форми використання чужих матеріалів.

Перелік посилань

1. Закон України «Про авторське право і суміжні права» в редакції Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 06 січня 2004 р. // Голос України. – 16.08.2001 р. – № 146.
2. Budapest Open Access Initiative .– Mode of access: WWW.URL: <http://www.soros.org/openaccess> – Title from the screen.
3. Берлінська декларація по відкритому доступу до наукових і гуманітарного знань (20-22 жовтня 2003 року, Берлін, Німеччина) // Морфологія - 2008 - Том II - №2. – с.82-83.
4. Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» від 31 липня 2000 р. 928/2000 // Урядовий Кур'єр. – 08.08.2000 р. – № 143.
5. Про Рекомендації парламентських слухань з питань розвитку інформаційного суспільства в Україні: Постанова Верховної Ради України від 01.12.2005 № 3175-IV // Відомості Верховної Ради України .- 2006.- № 15.- с.604.